

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 347.63

ПРАВОВІ ЗАСОБИ ДЕРЖАВНОГО ЗАХИСТУ СІМ'Ї В УКРАЇНІ

Глиняна К.М.

Національний університет «Одеська юридична академія»

Досліджено та проаналізовано питання правових засобів захисту державного сім'ї, основних напрямків правового забезпечення та гарантії підтримки інститутів шлюбу та сім'ї, спрямованих на створення сприятливих умов для їхнього утворення і розвитку, стабілізацію сім'ї, захисту її від негативних явищ і процесів.

Ключові слова: правовий захист, держава, сім'я, правове регулювання, гарантії, захист.

Постановка проблеми. Ставши суб'єктом міжнародного права, Україна робить усе можливе для того, аби бути рівноправним членом світової спільноти, і одним із кроків у цьому напрямку є приведення норм національного законодавства у відповідність до норм міжнародного права про права та свободи людини, громадянина, а також наближення рівня життя свого народу до рівня загальноєвропейських стандартів. Згідно з Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 року, сім'я є природним і основним осередком суспільства та має право на захист з боку суспільства та держави [1] (ст. 23). Розуміння важливості сім'ї для функціонування загального механізму суспільства, для існування держави як такої робить сім'ю предметом пильної уваги, особливим об'єктом захисту і правової охорони. Важливість сім'ї як ключового інституту суспільства, держави визнавалася ще давньогрецькими мислителями, філософами, які наголошували на тому, що кожна родина – це частина держави (Аристотель) та проводили певну паралель – «Яка сім'я, така й держава» (Платон).

Доцільність дослідження полягає також у тому, що процес відродження і розвитку української державності, проголошений у чинній Конституції України курс на побудову демократичної, соціально-правової держави наполегливо вимагають утвердження в українському суспільстві справедливості, правової і матеріальної захищеності сім'ї як ланки держави та суспільства, підвищення взаємної відповідальності особи і держави, вдосконалення законодавства і правової системи в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти обраної теми дослідження привертати до себе увагу багатьох юристів, економістів, соціологів та інших фахівців. Пояснюється це тим, що питання це тісно і нерозривно пов'язане з питанням про побудову сім'ї і суспільства, або, інакше кажучи, воно торкається найбільш головних форм організації життя людства.

При розгляді цієї проблеми були проаналізовані дослідження відомих фахівців у галузі сімейного та цивільного права, історії та теорії держави та права: М.В. Антокольської, С.М. Братуся, О.В. Дзери, І.В. Жилінкової, Л.М. Зілковської, О.М. Калітенко, В.В. Луця, В. Мироненко, А.М. Нечаєвої, О.А. Підпригори, О.А. Пушкіна,

З.В. Ромовської, Є.О. Харитонова, Ю.С. Червоного, Я.М. Шевченко, С.Я. Фурси, Л.С. Явича, О.І. Яворської та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Кожен період розвитку українського сімейного законодавства являє собою певний науковий інтерес. Кожен із них, по-перше, відображує набутий віками досвід державно-правового регулювання сімейних відносин, по-друге, служить наочним прикладом того, як, в якому напрямку змінювався правовий вплив на відносини держави до такої необхідної їй ланки суспільства, як сім'я, її захист, гарантії її безпечного існування та розвитку.

Розуміння важливості сім'ї для функціонування загального механізму суспільства, для існування держави як такої робить сім'ю предметом пильної уваги, особливим об'єктом захисту і правової охорони. Важливість сім'ї як ключового інституту суспільства, держави визнавалася ще давньогрецькими мислителями, філософами, які наголошували на тому, що кожна родина – це частина держави (Аристотель) та проводили певну паралель – «Яка сім'я, така й держава» (Платон).

За ст. 3 Сімейного кодексу України сім'я є первинним та основним осередком суспільства [2]. Виступаючи в ролі соціального інституту та союзу конкретних осіб вона пов'язана із суспільством різноманітними відносинами. В процесі своєї життєдіяльності сім'я відчуває на собі вплив не тільки економічних, соціальних та інших заходів держави, а й вплив трудового, житлового, пенсійного законодавства, законодавства про охорону здоров'я, освіти тощо, оскільки поведінка людини в сім'ї, її взаємини з державою визначаються, головним чином, правовими нормами. Тобто, можна стверджувати, що для ефективного захисту сім'ї необхідна взаємодія держави, суспільства та безпосередньо членів сім'ї, оскільки засоби захисту виражаються саме в правовій формі, що, з одного боку, забезпечує реальність їхнього втілення в практику життя, а з другого – наділяє учасників (членів сім'ї) змогою використати надану їм можливість. Чим вищий ступінь такої взаємодії, тим дієвішими будуть засоби захисту і кращою загальною атмосферою сім'ї.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є з'ясування ролі держави у забезпеченні належного функціонування сім'ї є досить вагомою. Не

можна не погодитися з Ю. Корольовим, який зазначав, що види та способи захисту сім'ї визначаються можливістю та компетенцією численних державних настанов (приписів), усіх сил суспільства на кожному етапі його розвитку [3, с. 6].

Ще одним фактором, який підтверджує важливість сім'ї для суспільства, є те, що відповідно до ст. 51 Конституції України [4] та ст. 5 Сімейного кодексу України вона перебуває під захистом держави. Одночасно, ні Конституція, ні Сімейний кодекс не містять конкретно сформульованого поняття захисту сім'ї. Ці та інші акти законодавства формують лише певні складові, із яких випливає, що захист сім'ї як важливого соціального інституту представляє собою цілеспрямований комплекс різнобічних дій держави, які зводяться до створення умов, необхідних для формування і нормального стабільного існування сім'ї, що будується на принципах, які найбільш відповідають демократичним, гуманним засадам правового суспільства. Іншими словами, під захистом сім'ї державою слід розуміти, комплексну систему економічної, правової, виховної та соціальної підтримки інститутів шлюбу та сім'ї, спрямованої на створення сприятливих умов для їхнього утворення і розвитку, стабілізацію сім'ї, охорони її від негативних явищ і процесів [5, с. 44].

Виклад основного матеріалу. Роль держави у забезпеченні належного функціонування сім'ї є досить вагомою. Сім'я є не тільки важливим соціальним інститутом, вона виступає і в якості союзу конкретних осіб, пов'язаних шлюбними відносинами, у зв'язку з чим захист сім'ї завжди повинен пов'язуватися з обов'язковим захистом прав та інтересів подружжя, дітей та інших членів родини. Загалом, державний захист сім'ї можна окреслити як діяльність державних інститутів, спрямовану на розробку і здійснення економічних, правових, соціальних, виховних засобів захисту сім'ї в цілому.

Матеріальний добробут сім'ї певним чином є запорукою її стабільності. Тому до економічних засобів підтримки сім'ї слід віднести надання різноманітних пільг молодим сім'ям, які за сучасних умов є недостатньо самостійними у фінансовому розумінні, в своїй переважній більшості спираються на допомогу батьків, через що потребують особливої уваги і підтримки (наприклад, кредити на придбання житла – Постанова КМУ «Про порядок надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям та одиноким громадянам на будівництво (реконструкцію) житла [6]» тощо); встановлення різних видів державної допомоги сім'ям з дітьми, малозабезпеченим, багатодітним, неповним та студентським сім'ям та іншим. Зрозуміло, що вживані заходи не повністю відповідають потребам сім'ї і задовольняють їх, проте, вже власне наявність таких кроків з боку держави свідчить про позитивні зрушення у цій сфері.

Здійснення захисту сім'ї правовими засобами є можливим завдяки тому, що законом чітко визначені права та обов'язки усіх учасників сімейних правовідносин, а також тому, що закон містить в якості загальної умови обов'язковості суворого дотримання ними вимог сімейного законодавства. Все це дозволяє стверджувати, що в якості об'єкта правової охорони виступає не тільки сім'я, а й суб'єктивні сімейні права їхніх носіїв.

Порушення даних вимог, порушення особистих немайнових чи майнових прав інших учасників, невиконання або неналежне виконання сімейних обов'язків призводить до накладення на винних осіб заходів не тільки сімейної відповідальності (позбавлення батьківських прав), а й цивільної (усунення від спадщини тощо) чи кримінальної (злісне ухилення від сплати аліментів, розголошення таємниці усиновлення, зловживання опікунськими правами) відповідальності тощо.

Отже, зміст правової охорони сім'ї складають тісно пов'язані між собою норми, що визначають правила дозволеної поведінки учасника сімейних правовідносин та норми, які встановлюють санкції відповідальності за неправомірну поведінку суб'єкта. Таким чином, захист сім'ї в рамках сімейного законодавства трактується як захист суб'єктивних прав усіх членів сім'ї, створення умов для виконання ними своїх обов'язків, а також для дотримання встановлених правил реєстрації, розірвання шлюбу або визнання його недійсним; дотримання порядку встановлення походження дитини тощо. Здійснення сімейних прав всупереч їхньому призначенню, як правило, є підставою для відмови в захисті цих прав.

Проте, правовий захист сім'ї не обмежується виключно сімейним законодавством, охорона сім'ї здійснюється також нормами житлового та трудового законодавства. Тобто житлові, трудові, пенсійні, цивільні та інші права осіб, що випливають із членства в сім'ї або родинних відносин, теж виступають в якості об'єктів правового захисту.

До соціального захисту сім'ї слід віднести законодавство, яким регулюються саме соціальні питання (Закони України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» [7], «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» [8], «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» [9], «Про відпустки» [10], Указ Президента «Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту багатодітних та неповних сімей» [11] тощо, а також пенсійне законодавство).

Підтримка сім'ї шляхом соціального забезпечення здійснюється, головним чином, наданням різноманітних грошових виплат у вигляді державної допомоги, як правило, визначеним членам сім'ї. Законодавство передбачає такі види державної допомоги: у зв'язку з вагітністю та пологами; одноразова допомога при народженні дитини; допомога по нагляду за дитиною до трьох років; допомога одиноким матерям; державна соціальна допомога малозабезпеченим та багатодітним сім'ям; тимчасова допомога дітям, місце проживання батьків яких невідоме або які ухиляються від сплати аліментів чи не мають можливості утримувати дитину; соціальна допомога дітям-інвалідам та інвалідам з дитинства; пенсія у зв'язку з втратою годувальника тощо.

Виховна підтримка сім'ї, в першу чергу, проявляється в тих моральних засадах, поглядах, що сформовані в суспільстві і схвалюються державою. Сфера моралі, як відомо, не піддається правовому регулюванню, проте, і не залишається без уваги з боку держави. Право змушене втручатися до таких сфер суспільних відносин, які вважають не правовими, однак, межі такого втручання визначаються ступенем демократич-

ності суспільства і держави. Виховна підтримка знаходить свій вираз у встановленні норм, що не допускають у відносинах між подружжям, батьками і дітьми, іншими членами сім'ї жорстокої поведінки, тобто підкреслюють неприпустимість у сфері сімейних відносин таких дій, які б знижували людську гідність особи; утому, що регулювання сімейних відносин здійснюється лише у частині, у якій це є допустимим і можливим, з урахуванням права суб'єктів сімейних відносин на таємницю особистого життя, права на особисту свободу та недопустимість свавільного втручання до сімейного життя; у тому, що будь-який з учасників сімейних відносин не може мати привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, статі, політичних, релігійних та інших переконань, етнічного та соціального походження, матеріального стану, місця проживання; утому, що жінка та чоловік мають рівні права та обов'язки у сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї.

До виховної підтримки сім'ї долучаються також і заходи, спрямовані на створення відповідних державних органів та установ, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, і які проводять просвітницьку, роз'яснювальну роботу серед членів сім'ї, організують надання необхідної психологічної, педагогічної, медичної, юридичної допомоги усім, хто по неї звертається.

Виховна роль держави наявна й у питанні щодо встановлення певних обмежень для реалізації сімейних прав особами, які зловживають спиртними напоями, наркотичними та токсичними засобами та особами, позбавленими бать-

ківських прав. Такі особи не мають можливості стати опікунами, усиновлювачами, прийомними батьками тощо. Елементи виховної підтримки з боку держави прослідковуються й у інших інститутах сімейного права.

Зрозуміло, що не всі сторони сімейного життя піддаються державному регулюванню (взаємна любов, повага, народження дітей), проте, можливість певного матеріального чи правового стимулювання при здійсненні сім'єю ряду функцій отримує юридичне забезпечення, а власне функції набувають правового змісту, що надає змоги, нехай навіть і опосередковано, впливати на сферу особистих прав суб'єктів сімейних відносин.

У загальній системі державного захисту сім'ї окреме місце посідає охорона прав та інтересів дітей, яка включає в себе всі можливі засоби і способи, передбачені законодавством. Слід сказати, що забезпечення захисту прав та інтересів дитини є одним із основних напрямків державної сімейної політики – законодавство визначає, що охорона дитинства в Україні є стратегічним загальнонаціональним пріоритетом [12, с. 123].

Висновки і пропозиції. Таким чином, можна стверджувати, що широкий спектр засобів захисту сім'ї – від надання різного роду підтримки до застосування відповідних заходів державного примусу свідчить про те, що Україна вирішує одне зі своїх найголовніших завдань – забезпечення сприятливих соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для стабільного існування та розвитку сім'ї, а поліпшення її життєвого рівня, підвищення ролі сім'ї як основи суспільства.

Список літератури:

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
2. Сімейного кодексу України: затверджений Законом України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21. – Ст. 135.
3. Право и защита семьи государством / Е.Г. Азарова, Ю.А. Королев, Е.В. Кулагина и др. – М.: Наука. – 1987. – С. 6.
4. Конституція України: затверджена Законом України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (із змін, внесені згідно із Законом України від 1 лютого 2011 № 2952-VI (2952-17) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141; 2011.- № 10. –Ст. 68.
5. Мироненко В. Загальні питання захисту сім'ї державою. Материнство як особливий об'єкт правової охорони / В. Мироненко // Нотаріат і наука. – 2008. – № 4. – С. 44.
6. Про порядок надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям та одиноким молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 травня 2001 р. // Офіційний вісник України. – 2001 р. – № 22. – Ст. 57.
7. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21 листопада 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 5. – Ст. 21.
8. Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам: Закон України від 16 листопада 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 1. – Ст. 15.
9. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 01 червня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 35. – Ст. 290.
10. Про відпустки: Закон України від 15 листопада 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 2. – Ст. 21.
11. Про додаткові заходи щодо посилення соціального захисту багатодітних та неповних сімей: Указ Президента від 30 грудня 2000 р. // Офіційний Вісник України. – 2001 р. – № 1. – Том 1. – Ст. 75.
12. Зілковська Л.М. Принцип пріоритетності сімейного виховання дитини в Україні: її сутність і значення / Л.М. Зілковська // Вісник Одеського національного університету. Правознавство. – 2010. Т.15. – Вип. 1. – С. 123.

Глиняная Е.М.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»

ПРАВОВЫЕ СПОСОБЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ЗАЩИТЫ СЕМЬИ В УКРАИНЕ

Аннотация

Исследованы и проанализованы вопросы правовых способов государственной защиты семьи, основные пути правового обеспечения и гарантии поддержки институтов брака и семьи, направленных на создание благоприятных обстоятельств для их создания и развития, стабилизации семьи, ее защиты от негативных обстоятельств и процессов.

Ключевые слова: правовая защита, государство, семья, правовое регулирование, гарантии, защита.

Glyniiana K.M.

National University «Odessa Law Academy»

LEGAL WAYS TO PROTECT THE STATE OF THE FAMILY IN UKRAINE

Summary

The investigated and analyzed the legal issues of the ways the state protection of the family, the basic ways of providing the right support and the guarantee of marriage and family institutions, aimed at creating favorable circumstances for their creation and development, family stabilization, to protect it from adverse circumstances and processes.

Keywords: legal protection of the state, the family, legal regulation, guarantees protection.